

Kap 67 : Efterkrigstid (IX) (1945-1950).

*Bättre en levande hund,
än ett dött lejon.
Arabiskt ordspråk*

Efter krigsslutet kritiserades Gustaf för att han inte gjorde mera för att förbättra relationerna till Norge. Båda kungahusen kände sig tydligen kränkta. Gustaf för 1905. Haakon VII av alla tomma löften 1939. Norge anslöt sig senare till Nato som de trodde mera på än Sverige. Någon nordisk tullunion blev det inte heller, men ett gemensamt statligt flygbolag.

De två sista åren led Gustaf av åderförkalkning i hjärtmuskeln & en tilltagande svaghet. Han kunde varken stå eller röra sig, men fortfarande sitta. Hans sista älgjakt ägde rum i Hunneberg september 1948. Han var fyllda 90, orkade två dagar, och sköt en 16-taggare. 1949 orkade han inte längre krocket eller bridge, men spelade rummy med damerna.¹ Det finns en sista bild 1949 där han poserar i en trädgårdsstol med hagelbössa. Han ser utomordentligt trött ut. Det sista året bars han till konseljerna i bärstol. Quensel: ”Fredagen den 27 oktober 1950 hade vi konselj ute på Drottningholm. Den blev gamle kungens sista. För första gången kunde han ej följa ärendenas gång, och när föredragningarna voro avslutade, visade kungen intet tecken till att ha uppfattat att konseljen var över. Statsministern fick för honom påpeka att listan var genomgången. Två dagar därefter slutade kung Gustaf sina dagar.”²

Att Gustaf trots sin orkeslöshet fick fortsätta ända till slutet har förklarats med att statsminister Tage Erlander dels tyckte det var bekvämt med en halvsenil regent – närmast en namnstämpel eftersom Gustaf inte längre orkade sätta sig in i ärendena; dels ansåg det vara Gustafs eget ansvar att välja tidpunkt för sin avgång; dels oroade sig för hur en påtvingad sjukskrivning skulle uppfattas av väljarna, eftersom Gustaf även under kalla kriget ansågs som en garant för Sveriges neutralitet.³ Parternas handlingsförklaring gav upphov till en mängd rykten där monarkin framstod som både onödig & löjeväckande.

*

Det hade redan under kriget pågått en diskussion om Gustafs självständiga agerande. Denna fortsatte efter krigsslutet:

Den svenske monarkens roll under krigsåren har på vissa håll omåttligt förstorats, kungen har t. o. m. framställts som inspiratör av och garant för regeringens politik. Även i andra länder har kungamakten på grund av med världskriget förknippade förhållanden trätt i förgrunden långt mer än tidigare. Problemet monarki och demokrati har fått ny aktualitet.

Striden för folkstyrelse har till stor del varit en strid mot den personliga kungamakten. Från demokratisk synpunkt har intet tätt sig orimligare än att politisk maktställning skulle gå i arv. Försöken att rationellt försvara en verksam monarki hör till de mest misslyckade i de politiska ideologiernas av mystik och galenskap fyllda historia. Erfarenheten visade alltför klart att usla monarker kunde springa fram ur de äldsta och stoltaste ätter och att de mest begränsade person- och dynastiintressen, för

¹ Lewenhaupt 1963: ss. 254-255.

² Quensel 1973: s. 291.

³ Almeberg 2017: ss. 279-280; Erlander 1950-09-08.

att icke tala om nycker och vanföreställningar, kunde vara bestämmande för det kungliga handlandet. - - -

Med parlamentarismen ansåg man sig ha funnit möjlighet att förena monarki och demokrati. Kungens befogenheter överflyttades i realiteten på den ur folket och representationen utgångna regeringen. Monarkens praktiska uppgift - till skillnad från funktionen att tjänstgöra som ett slags nationellt emblem på högtidsdagar - blev att regissera regeringsskiften. Detta antogs i regel vara en lätt uppgift, eftersom utgångspunkten för parlamentarismens teori var ett politiskt system med klart växlande majoriteter och minoriteter. Även en person utsedd av arvets slump måste vara kapabel att anförtros regeringsuppdraget åt och parlamentsmajoritetens ledare.

I realiteten blev parlamentarismen icke så okomplicerad, monarkens roll icke så enkel och obetydlig som man tänkt sig. - - -

Förhållandet sammanhänger också med den oerhörda publicitet, av vilken den kungliga familjen, oberoende av varje prestation, är omgiven ... Sannolikt är den kungliga auktoriteten förankrad främst inom två helt skilda grupper: dels en del ämbetsmän och officerare med en traditionsmässig och oreflekterad bundenhet vid monarkin, dels en ur alla samhällsklasser rekryterad grupp av personer, med utvecklat intellekt, ringa kunskap och sinne för billig romantik - det är dessa tomma och dumma ansikten som garnerar gatorna vid parader och fyller kyrkorna vid finare begravningar. Men den demokratiska politikerns sak är att upplysa dessa massor, icke att kvarhålla dem i mörkret för att kunna leda dem med monarken som lockfågel.⁴

Den republikanska debatten har fortsatt i samma statsvetenskapliga spår & och alla som tycker annorlunda än Tingsten anses som idioter. Den sista skriften i den andan är Sjöberg & Åsard (1982) "Med monarkin i lasten".

*

Under tiden sattes Gustaf i giftskåp. Nils Holms sammanfattning i Svenskt biografiskt lexikon (1967) är typisk i sitt försiktiga tassande kring het gröt:

Att i detalj klarlägga och historiskt värdera G:s personliga insatser från norska riksrikttskrisen 1884 till andra världskrigets slut synes ännu inte vara möjligt. Något stadigvarande inflytande på samhällsutvecklingen har han väl inte utövat — därtill har saknats både faktiska maktbefogenheter och personliga förutsättningar. Han ansträngde sig knappast att odla politiska kontakter och kunde visa en indolens, som även irriterade hans mera dåkraftiga gemål. Men vid kritiska tillfällen har G gripit in, och kontinuerligt har han med växande erfarenhet fungerat som »sina rådgivares rådgivare».

...

För att väl fylla de representativa plikter som i så hög grad åvilar en nutida monark ägde G de nödvändiga förutsättningarna i världserfarenhet, personkännedom och taktkänsla. I det politiska spelet visade han redan i ungdomen ett sunt omdöme och ett kallblodigt lugn — »man kan inte skrämman honom». Han ägde förmågan att klart se det väsentliga i en fråga och tog snabbt — ibland kanske alltför snabbt — sin ståndpunkt. I sitt personliga framträdande var han enkel och flärdlös.

*

⁴ [Herbert Tingsten.] Monarken som lockfågel. Dagens nyheter, 1946-06-25.

Det som inte brukar diskuteras i eftermälena är Gustaf V:s dynastiska ansvar. Efter 1918 höll ju Bernadottedynastin genom de borgerliga äktenskapen på att avskaffa sig själv. Efter arvprins Gustaf Adolfs död (1906-1947) fanns bara två tronföljare kvar: Edmunds bror prins Bertil (1912-1997) & sonen Carl Gustaf (1946-). Att det kunde gå så olyckligt måste skyllas på Gustaf V som inte förfaller ha varit situationen vuxen att ordna lämpliga äktenskap åt sin brorsöner & ge dem en meningsfull tillvaro. Ur dynastisk synvinkel var Gustaf V en katastrof.